

чної, соціологічної, економічної, природничої проблематики. До 1939 р. видавництво забезпечило вихід у світ 142 книги загальним накладом 1 мільйон екземплярів²¹.

Після заборони польською владою “Пласту”, його чільники вирішили заснувати видавництво і журнал “Вогні”. Ними було проведено значну роботу, залучено до роботи у виданні відомих на той час графіків. Не зважаючи на часті конфлікти з владою це популярне серед молоді видання виходило до початку Другої світової війни.

Відомий український видавець, публіцист і фотограф Олександр Мох у 1920 р. у Львові заснував літературно-видавничий інститут “Добра книжка” з метою видання книжок у християнському дусі спеціально для виховання стійких моральних засад у молодого покоління українців Галичини. Це видання проіснувало до 1939 р.

Заснована в Львові 1919 року “Дитяча бібліотека” спершу виходила як додаток при часопису “Світ дитини” і не була періодичним виданням. Однак її популярність постійно зростала, а тому з січня 1934 р. видання стало щомісячним, змінився й характер публікацій в ньому з орієнтацією на дітей різної вікової категорії. Його популярність серед учнівської молоді продовжувала зростати, а тому видавці вирішили підготувати спеціально для старшокласників часопис “Молода Україна”²².

Отже, в міжвоєнний період відбулася трансформація культурно-просвітних товариств Галичини в українськомовне національно-визвольнорусі. Вона була зумовлена новими політичними обставинами, які склалися, з одного боку – у внутрішньому середовищі польської держави, а з другого боку – зовнішньополітичними обставинами, сформованої Версальсько-Вашингтонської системи, в якій не знайшлося місця належній, суверенній Україні. В своєму прагненні до незалежності галичани використовували як легальні, так і нелегальні методи боротьби проти окупантів. Культурно-просвітницькі товариства були вагомою часткою їх легальної боротьби за державну незалежність, яка мала прихований для влади, але відкритий і місткий характер діяльності, без чого не могла спрацювати українська національна ідея про об'єднання всіх українців у єдиній національній, незалежній державі.

¹ Довідник з історії України в трьох томах. - Т.ІІ. – Київ: В-во “Генеза”, 1995. – С. 272.

² Там само.

³ Українська загальна енциклопедія (далі УЗЕ). Книга знань в трьох томах. -Т.3. – Львів-Станіславів-Коломия: видання кооператива “Рідна школа”, 1935. – С. 830.

⁴ Державний архів Івано-Франківської області (далі - ДАІФО). – Ф.2. – Оп.1, Спр.71, Арк.136.

⁵ УЗЕ. - С.829.

⁶ ДАІФО - Ф.2. – Оп.1. – спр. 330, арк.1.

⁷ Там само, Ф. – 2, оп.1 – спр. 325, арк.11.

⁸ УЗЕ. - С.823.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² Державний архів Чернівецької області (далі ДАЧО). - Ф.30, оп.1,спр.121. – Арк. 2.

¹³ ДАЧО. – Ф.12. – Оп.1. – Спр.7440. – Арк.15.

¹⁴ УЗЕ, с. 830.

¹⁵ ДАЧО. – Ф. 30. – Оп. 2. – Спр. 28. – Арк. 2 – 2а.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само, арк. 3.

¹⁸ УЗЕ, С.832.

¹⁹ ДАІФО. – Ф.2. – Оп.1, Спр.330. – Арк.2.

²⁰ УЗЕ, С.834.

²¹ Там само.

²² Там само, С.836.

УДК: 377:61(477.43)“1930/1935”

© Валентин Пагор, Олександр Комарницький (Кам'янець-Подільський)

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО МЕДИЧНОГО ТЕХНІКУМУ (ПЕРША ПОЛОВИНА 30-Х рр. ХХ ст.)

У статті йдеться про забезпечення викладачів та студентів Кам'янець-Подільського медичного технікуму у зазначений період авчальними приміщеннями, літературою, харчуванням, житлом, заробітною платою та стипендіями.

Ключові слова: медична освіта, заробітна плата, стипендії, харчування, житло.

Пагор В., Комарницький А.

Материальное положение преподавателей и студентов Каменец-Подольского медицинского техникума (первая половина 30-х гг. XX ст.)

Статья посвящена вопросам обеспечения преподавателей и студентов Каменец-Подольского медицинского техникума в указанный период учебными помещениями, литературой, питанием, жильем, заработной платой и стипендиями.

Ключевые слова: медицинское образование, заработная плата, стипендии, питание, жилье.

Pahor V., Komarnitski A.

Financial status Kaminitz-Podilsk Medical College teachers and students (in early 30s of the twentieth century)

The article deals with providing teachers and students of Kamenets-Podolsky medical college classes, books, food, housing, salaries and scholarships.

Key words: medical education, wages, stipends, food and housing.

Маловивченою в українській історичній науці залишається проблема матеріального забезпечення навчальних закладів України 30-х рр. XX ст., зокрема це стосується середньої та вищої медичної освіти.

До категорії середньо-спеціальних навчальних закладів належить Кам'янець-Подільський медичний технікум, який функціонував протягом 1930-1935 рр. Окремі аспекти його історії вивчали Є.В. Мазурик¹, В.А. Нестеренко², А.Ф. Суровий³, А.І. Гринько⁴, П.Я. Слободянюк, А.С. Флаксемберг, П.Ю. Івахов та ін⁵. Проте і надалі недослідженим залишається питання матеріального забезпечення закладу, викладачів та студентів.

У пропонуваному повідомленні аналізується матеріальне становище навчального закладу. Розкривається проблема забезпечення харчуванням, житлом, стипендіями студентів і заробітної платою викладачів. Вагоме місце відводиться з'ясуванню основних напрямів видатків по технікуму та взаємозв'язку рівня матеріально-побутових умов студентства із якісним показником їх навчальної діяльності.

Історія Кам'янець-Подільського медичного технікуму (сьогодні – Кам'янець-Подільське медичне училище) ведеться від 1876 р., коли на території Подільської губернської лікарні було відкрито жіночу повивальну школу. Навчання у ній тривало 2 роки⁶. У 1905 р. заклад реорганізували в фельдшерсько-акушерську школу з чотирирічним терміном навчання. З 1916 р. через воєнні дії навчання в ній припиняється⁷.

На початку 20-х рр. XX ст. із створенням Кам'янецького відділу народної освіти, коли постало питання необхідності підготовки медичних кадрів для повіту, в 1923 р. при Кам'янець-Подільській міській лікарні відкрили дворічні курси з підготовки лікарських помічників⁸. Для викладання запросили кращих лікарів міста та викладачів місцевого інституту народної освіти⁹. З вересня 1930 р. в приміщенні лікарні розпочинає роботу медичний технікум¹⁰. Він діяв до 1935 р., коли навчальний заклад реорганізували у фельдшерсько-акушерську школу¹¹.

Із створенням у 1930 р. технікуму постала проблема розширення його площі для проведення навчальних занять. Кам'янець-Подільський медичний технікум (КПМТ), розквартиривуючись в одному приміщенні з міською лікарнею, відчував гостру потребу в лабораторіях та кабінетах. У технікумі функціонували лише дві лабораторії – клінічна та санбактеріологічна. Необхідними були кабінети з анатомії, фізіології, хімії, біології, фізики та військової підготовки¹². Дефіцит доповнювався ще й відсутністю окремих видів навчальної літератури, особливо з санітарно-гінекологічного циклу¹³.

Вирішити проблему створення нових навчальних кабінетів було можливо, враховуючи те, що на території лікарні функціонував військовий лазарет. Адміністрація КПМТ зазначала, що дане приміщення цілком би задовольнило медичний технікум. Потрібно було лише сплатити 10 тис. крб. прикродного відділу, однак таких коштів у бюджеті технікуму не було¹⁴.

З початком функціонування новоствореного медтехнікуму постала проблема придбання навчального приладдя. У 1930-1931 навчальному році закупили 40 парт, 6 шаф, 12 стільців для викладачів, 2 канцелярські дошки, 2 вішалки та ін.¹⁵ Окрім цього, 320 крб. витратили на закупівлю навчальної та наукової літератури, передплачували газету "Вісті"¹⁶.

У 1931 р. в порівнянні з 1930 р. було зменшено витрати. Якщо в 1930 р. їх загальна сума складала 71128 крб., то на 1931 р. вона становила лише 38100 крб., тобто зменшилась на 47%¹⁷.

У наступні роки кошти по КПМТ асигнувалися на обладнання навчальних кабінетів, ремонт гуртожитку, поповнення бібліотеки, утримання живого інвентарю (корів, свиней), опалення (функціонувало 16 пічок), придбання продуктів для їдальні тощо¹⁸.

Найбільш проблемним було питання матеріального забезпечення викладачів та студентів технікуму. Його рівень здебільшого залежав від кількості прочитаних годин викладачами, за які нараховувалася заробітна плата, та навчальної успішності студентства, рівень якої впливав на розмір стипендій.

Станом на 1934-1935 н.р. в КПМТ працювало 38 викладачів, у тому числі 13 штатних лекторів¹⁹. Заробітна плата їм виплачувалася всередині календарного місяця. За теоретичний курс, залежно від кількості вичитаних навчальних годин, зарплатня виплачувалася у розмірі від 6 до 54 крб. У середньому по технікумі в 1930 р. вона складала 20-25 крб.²⁰ Паралельно у другому семестрі 1930-1931 н.р. рівень заробітної плати становив, за нашими підрахунками, в середньому 32 крб. на місяць²¹.

Виплати за практичний курс викладачам були дещо вищими, адже вони передбачали більші погодинні навантаження. Викладацький контингент з 11 осіб, що проводив практичні заняття з середини грудня до початку березня 1931-1932 н.р., одержав виплати в межах від 80 до 346 крб. (у середньому на одного викладача припадало 213 крб.)²².

В 1931 р. ввели посади бібліотекаря, завгоспа, завідуючого кабінетом військової підготовки та кваліфікованого лаборанта для кабінетів і лабораторій технікуму²³.

Розмір зарплати адміністративно-технічному персоналу показаний у таблиці 1.

Таблиця № 1²⁴

Розмір заробітної плати адміністративно-технічного персоналу КПМТ станом на 1933 р.

№ р/р	Категорії працівників	Розмір місячної зарплатні (крб)	Сума річних виплат (крб)
1.	Директор	220	2640
2.	Бухгалтер	160	1920
3.	Секретар	160	1920
4.	Завгосп	140	1680
5.	Завідувач виробничою частиною	120	1440
6.	Завідувач навчальною частиною	120	1440
7.	Діловод	90	1080
8.	Бібліотекар	70	840
9.	Завідувач військовим кабінетом	45	540
10.	Техпрацівниця	40	480

Зауважимо, що виплати заробітної плати не завжди були регулярними. Зокрема, на початок 1933 р. числилася заборгованість з виплатами за минулий рік²⁵.

Кам'янецький технікум, контактуючи з навчальними закладами та іншими державними установами, направляв працівників у відрядження за внутрішньообюджетні кошти. Наприклад, секретар та голова профкому одержували кошти на поїздку до Харкова для вирішення адміністративних питань²⁶.

Матеріальне забезпечення студентів переважно залежало від їхньої соціальної приналежності. Вступ у навчальний заклад відбувався з врахуванням обов'язкової шкільної освіти (7-річної), рівня успішності та соціальної ознаки абітурієнта. Вступники обов'язково надавали інформацію про своє соціальне походження, часто матеріальне забезпечення. Так, студентка Олена Лукіянчук вказувала у пропонованому шаблоні автобіографії для вступу соціальний стан батьків, їх професію та форму заробітку, адже необхідною умовою навчання в технікумі було пролетарське походження абітурієнта²⁷. Тому майбутні студенти в анкетах нерідко зазначали: “до революції бідняк, після революції середняк (селянин. – Авт.)”, “біднячка”²⁸.

В медичному технікумі на початок 1931 р. навчалася 160 студентів²⁹, кількість яких у наступні роки збільшувалася і станом на 1934-1935 н.р. досягла 326-346 осіб (на початку цього навчального року навчалася 368 осіб)³⁰. Перший випуск студентів медичного технікуму в кількості 50 осіб відбувся у 1933 р.³¹ Більшість студентів, які навчалися у КПМТ, були селянами, батьки яких працювали в колгоспах і належали до прошарку незаможних селян та селян-середняків³².

Навчалася у технікумі і незаможна молодь³³. Наприклад, у 1932 р. до технікуму вступила Наталія Шмигон, родом із с. Вишнівчика (сьогодні Чемеровецький р-н Хмельницької обл.). За соціальною приналежністю вона була біднячкою, тому у заяві про вступ відразу просила про зарахування її в стипендіати, адже проживати в Кам'янці-Подільському за власні кошти не мала змоги. У власності

вона мала лише бідну сільську хату, стодолу, корову та 0,25 га землі, входила до місцевого колгоспу ім. Леніна³⁴. Інша студентка Клара Бройтман, вступивши в КПМТ, із нерухомості мала лише половину убогої сільської хати³⁵.

Вступивши до навчального закладу, основним засобом існування немісцевого студентства були стипендії. Стипендія нараховувалася щомісячно. У 1931 р. стипендіальну допомогу отримували близько 80% студентів³⁶. На II та III курсах виплатили 95 стипендій³⁷.

Розмір державної допомоги студентству пропорційно залежав від якісного показника навчальної роботи. Тому стипендіальні виплати поділялися на 3 категорії (табл. 2).

Таблиця 2³⁸

Розмір стипендії в технікумі станом на 1930-1931 н.р.

Курс	1 розряд	2 розряд	3 розряд
I	25 крб.	30 крб.	40 крб.
II	25 крб.	30 крб.	40 крб.
III	35 крб.	40 крб.	50 крб.

Із стипендій здійснювалися різноманітні відрахування, які поділялися на добровільні і державні. Знімалася плата за дрібні порушення внутрішнього розпорядку чи завдані матеріальні збитки навчальному закладу, здійснювалася оплата преси і платних послуг для студентів. Так, у 1931 р. студентів залучили до передплат на позики “Третього вирішального року п’ятирічки”. Грошові внески складали від 5 до 30 крб.³⁹ Зокрема, студентство I курсу здійснило виплати на суму 480 крб. (12 крб. на кожного студента)⁴⁰. Також держава вимагала провести страхування життя студентів. Зокрема, в одному з документів від 15 жовтня 1934 р., надісланому навчальному закладу, повідомлялося: “Ви повинні негайно провести колективне страхування життя ваших робітників та службовців на 1934 р., втягнувши до нього 100 % членів вашого колективу та застрахувати кожного в 1000 крб. На виконання цього бухгалтерії потрібно щомісячно надсилати кошти з січня місяця 1934 р. З кожного застрахованого стягти по 1 крб. страхвнесків та гроші всіх застрахованих з січня 1934 р. давати без затримки до Райощадкаси... Невиконання цього вами, буде розглядатися нашими районними керівними органами як зрив фінансового плану та ігнорування директив, що нам їх надає партія та уряд”⁴¹. Простежуючи процес страхування студентів технікуму, можна констатувати, що кожний з них зробив страховий внесок⁴².

Активну роботу проводила студентська комуна технікуму, яка за студентські кошти закуповувала плакати та портрети. Вираховувала також кошти на дрова, якими опалювалося приміщення навчального корпусу⁴³.

У КПМТ існувала практика стягнення коштів із стипендії за прогули. Наприклад, з 13 студентів, які нерегулярно відвідували лекційні та практичні заняття в березні 1932 р., вираховано зі стипендії в середньому по 50 коп.⁴⁴

Практикувалося стягнення коштів з окремих студентів за завдані дрібні матеріальні збитки навчальному закладу. Зокрема, “правопорушники” сплачували грошові компенсації за ненавмисно розбиті вікна технікуму. З даного приводу завідувач господарської частини в травні 1932 р. повідомляв “про розбиті стьокла студентами в аудиторіях та гуртожитку, при цьому прикладаю список студентів” і просив подальших розпоряджень⁴⁵. В результаті 16 студентів, причетні до інциденту, сплатили від 50 коп. до 2 крб.⁴⁶

Частина студентів (26 осіб) передплачували газети “Комсомолец України” та “Комсомольська правда”. Річна сума передплати, що припадала на студента, коливалася в межах від 2 до 9 крб. залежно від кількості замовлених випусків⁴⁷.

За даними стипендійних комісій у першій половині жовтня 1930 р. із 40 студентів-стипендіатів стипендію I розряду отримували 11 осіб (її розмір із стягненнями становив 9 крб. 20 коп.). Стипендії II розряду одержувало 22 студенти (11 крб. 70 коп.), III розряду – 7 студентів (16 крб. 70 коп.)⁴⁸. Розмір стягнень складав понад 50 %. У наступні роки розміри стипендій студентам поступово підвищували. Так, наприкінці 1933-1934 н.р. максимальний розмір стипендії становив 65 крб.⁴⁹ У 1937 р., коли технікум реорганізували у фельдшерсько-акушерську школу, верхня межа стипендійного забезпечення сягала 100 крб.⁵⁰

Була передбачена також матеріальна допомога найбіднішим студентам. Наприклад, для окремих студентів I курсу вечірнього диспансерного відділу виплата стипендії-допомоги становила у межах від 8 крб. 50 коп. до 18 крб. на одного студента⁵¹.

Не обходилося без порушення стипендіальних виплат. Зокрема, один із другокурсників фельдшерсько-акушерського відділу у 1934-1935 н.р. подав клопотання, в якому просив збільшити стипендію з 36 до 40 крб., “адже є такі товариші, що в них 3 двійки і одержують 40 крб.”⁵².

Складним було питання житла та харчування. Вже у перший навчальний рік функціонування КПМТ постала проблема студентського гуртожитку. У 1931 р. заклад виділив 10 тис. крб. на придбання нового помешкання, адже наявний розташовувався за 2 км від навчального корпусу. Це особливо стало актуальним тоді, коли відбувся перехід на десятигодинний навчальний день⁵³. Крім цього, гуртожиток наполовину був заселений приватними особами, які виселятися категорично відмовилися. Частина студентів змушена була винаймати квартири. На жаль, навчальний заклад не міг виділити відповідні кошти, як це робив у регіоні Проскурівський педтехнікум⁵⁴.

На початку 1933-1934 н.р. при гуртожитку відкрили студентську їдальню. Щоправда, безпосередню роботу вона розпочала лише в грудні 1934 р.⁵⁵ Інша їдальня функціонувала в навчальному корпусі. Студенти всіх курсів отримували сніданок, обід та вечерю. На харчування в їдальні молодь витрачала значну частину стипендії. Так, студенти II курсу за харчування впродовж місяця сплачували по 21 крб. 70 коп. Для тих, хто лише замовляв обід, платня складала 10 крб. 85 коп.⁵⁶

Викладачі теж мали змогу харчуватися в їдальні. Для них у грудні 1933-1934 н.р. середня місячна платня за їжу становила 20-30 крб.⁵⁷

Технікум мав власне господарство, городні культури з якого надходили до їдальні. У листі директора технікуму до начальника відділу кадрів Вінницького облздороввідділу від 19 березня 1934 р. повідомлялося, що “Кам’янець-Подільський медтехнікум повинен в цьому році засіяти 9 га землі. Підготовка до весняної посівної кампанії починається. Медтехнікум просить, щоб не повторилися помилки минулого [1933] року, своєчасно відправити кошти як на придбання насіння, так і на оранку і посів землі”⁵⁸. Передбачалося придбати 6 пудів вівса (180 крб.), 18 пудів ячменю (720 крб.), 100 пудів картоплі (600 крб.) та насіння вартістю на 200 крб.⁵⁹ У результаті на кінець квітня 1934 р. було засіяно 1 га вівса, 3,5 га ячменю, 2 га кукурудзи і буряку, 0,7 га столового буряку, 0,75 га гречки і т.д.⁶⁰ Вирощували також капусту, моркву та цибулю⁶¹.

Маємо зазначити, що у їдальні відчувалася нестача посуду⁶². Огляд їдальні, проведений у 1934 р., дав невтішні результати. Вона була у надзвичайно поганому стані, студенти не мали можливості повноцінно харчуватися⁶³. Окремі студенти подавали заяви про покращення харчування, адже без нього неможливо було завершити навчання⁶⁴. Студент К. Мельник відпросився додому, щоб замінити взуття, адже те, що мав, уже сходов⁶⁵. Інші виїжджали в рідні краї, щоб взяти зимову одягу або харчі⁶⁶.

Для медтехнікуму встановлювалася норма використання води на одного студента, яка у 1931 р. становила 25 літрів на добу⁶⁷.

Матеріальні труднощі, з якими студенти зустрічалися, відбивалися на навчанні. На загальних зборах КПМТ, що відбулися в січні 1935 р., йшлося про погану успішність студентів. Дирекція навчального закладу оприлюднила низку проблем, які впливали на успішність студентів: 1) студенти перших курсів проживали “в нелюдських умовах життя”; 2) недостатнє забезпечення харчуванням студентів; 3) не повністю сплачено стипендії першим курсам після завершення трьох місяців навчання⁶⁸.

Значна частина студентства в останні роки функціонування технікуму не отримувала стипендії, частина з них відчувала труднощі з поселенням у гуртожиток та харчуванням у студентській їдальні (табл. 3).

Таблиця 3⁶⁹

Матеріальне забезпечення студентів станом на кінець 1934 р.

Загальна кількість студентів	Одержують стипендії	Стан забезпечення гуртожитком	Харчувалися в студентській їдальні
326 (100 %)	42 %	80 %	28 %

Загалом для матеріального забезпечення студентів у бюджеті КПМТ можна виділити п’ять основних напрямів: 1) стипендійний фонд; 2) преміальний фонд; 3) культуробслуговування студентів; 4) оздоровчі заходи; 5) утримання гуртожитків⁷⁰. Враховуючи всі витрати та виплати по технікуму на 1934 р., їх загальна сума складала 328863 крб., з яких 108206 крб. (1/3) припадали на стипендійний фонд⁷¹.

Таким чином, матеріальне становище викладачів та студентів упродовж функціонування КПМТ було в багатьох відношеннях складним. Нам більш детально вдалось з’ясувати матеріально-побутові умови студентів, вагомий відсоток яких у зв’язку з матеріальною скрутою, особливо 1933-1934 рр., були позбавлені стипендії через складні умови навчання, що в свою чергу поглиблювало матеріальну

кризу. Викладацький контингент у матеріальному забезпеченні був у більш кращому становищі, його рівень був пропорційно залежним від кількості вичитаних навчальних годин.

¹ Мазурик С.В. Нариси про минуле та сьогодення медицини Кам'янець-Подільського та Хмельниччини / С.В. Мазурик. – Кам'янець-Подільський, 1999. – С. 105-111.

² Нестеренко В.А. Технікуми Кам'янець-Подільського в 1920-ті – в першій половині 1930-х рр. / В.А. Нестеренко // Кам'янець-Подільський у контексті україно-європейських зв'язків: Зб. наук. праць з підсумками Другої Міжнародної науково-практичної конференції “Кам'янець-Подільський у контексті україно-європейських зв'язків” (14-15 травня 2005 р.). – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2005. – С. 45-48.

³ Суровий А.Ф. Технікуми Поділля в 1920-х роках / Анатолій Феодосійович Суровий // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. – Т. 14. – С. 147-171.

⁴ Гринько А.І. Діяльність закладів середньо-спеціальної, професійно-технічної та партійної освіти Хмельниччини під час голодомору 1932-1933 рр. / Андрій Іванович Гринько // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. пр. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. – Т. 10: Матеріали шостого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. – С. 307-321.

⁵ Слободянюк П.Я. Медицина Поділля. Монографія / П.Я. Слободянюк, А.С. Флаксемберг, П.Ю. Івахов. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 665-669.

⁶ Мазурик С.В. Вказана праця. – С. 106-107; Слободянюк П.Я. Вказана праця. – С. 665-666.

⁷ Там само.

⁸ Поділля в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.): Збірник документів і матеріалів / [Ред. кол. І. О. Пшук (відп. ред.), А. Г. Бабенко, С. Я. Вініковецький, В. П. Воловик, М. І. Панасенко]. – Вінниця, 1957. – С. 37-39; Славін В. Все починається з...: Перший медичний навчальний заклад на Поділлі / В. Славін // Подолянин: приватна газета. — Кам'янець-Подільський. – 1995. – 2 січня. – № 3 (204). – С. 2.

⁹ Ткачук В. Історія і сучасність / В. Ткачук // Прапор Жовтня. – Кам'янець-Подільський. – 1976. – 29 травня. – № 85 (5589). – С. 3.

¹⁰ Поточний архів Кам'янець-Подільського медичного училища. – Основні віхи нашого училища. – Папка № 1. – Арк. 1.

¹¹ Будзей О. Від повитух до академіків / О. Будзей // Подолянин. – 2007. – 5 січня. – № 1 (855). – С. 4; Слободянюк П.Я. Вказана праця. – С. 667; Мазурик С.В. Вказана праця. – С. 109; Нестеренко В.А. Вказана праця. – С. 46.

¹² Державний архів Хмельницької області (далі – Держархів Хмельницької області). — Ф.Р. 726. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 18.

¹³ Там само. – Арк. 11. – Спр. 49. – Арк. 17.

¹⁴ Там само. – Спр. 2. – Арк. 18зв.

¹⁵ Там само. – Арк. 41.

¹⁶ Там само. – Арк. 40зв.

¹⁷ Там само. – Арк. 81-82.

¹⁸ Там само. – Спр. 55. – Арк. 53зв., 79; Спр. 2. – Арк. 18.

¹⁹ Там само. – Спр. 49. – Арк. 25.

²⁰ Там само. – Спр. 3. – Арк. 1-21.

²¹ Там само. – Спр. 11. – Арк. 39зв.-40.

²² Там само. – Спр. 10 – Арк. 6, 17.

²³ Там само. – Спр. 2. – Арк. 43.

²⁴ Там само. – Арк. 1.

²⁵ Там само. – Спр. 33. – Арк. 63.

²⁶ Там само. – Спр. 16. – Арк. 5-6.

²⁷ Там само. – Спр. 13. – Арк. 34-34зв.

²⁸ Там само. – Спр. 1. – Арк. 75, 8.

²⁹ Там само. – Спр. 2. – Арк. 18.

³⁰ Там само. – Спр. 49. – Арк. 17-18.

³¹ Слободянюк П.Я. Вказана праця. – С. 667.

³² Держархів Хмельницької області. – Ф.Р. 726. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 8, 29,75; Спр. 8. – Арк. 135-136.

³³ Там само. – Спр. 13. – Арк. 34, 47, 51, 53.

³⁴ Там само. – Арк. 53, 56.

³⁵ Там само. – Спр. 8. – Арк. 136, 139.

³⁶ Там само. – Спр. 2. – Арк. 43.

³⁷ Там само. – Спр. 12. – Арк. 8.

³⁸ Там само. – Спр. 2. – Арк. 1.

³⁹ Там само. – Спр. 9. – Арк. 2.

⁴⁰ Там само. – Арк. 34-34зв.

⁴¹ Там само. – Спр. 58. – Арк. 2.

⁴² Там само. – Арк. 6-14зв.

⁴³ Там само. – Спр. 15. – Арк. 27.

⁴⁴ Там само. – Арк. 10.

⁴⁵ Там само. – Арк. 15.

⁴⁶ Там само. – Арк. 16, 14зв.

⁴⁷ Там само. – Спр. 2. – Арк. 152.

⁴⁸ Там само. – Спр. 4. – Арк. 1-1зв.

⁴⁹ Там само. – Спр. 51. – Арк. 186-188.

⁵⁰ Там само. – Спр. 193. – Арк. 2, 45.

⁵¹ Там само. – Спр. 35. – Арк. 34.

- ⁵² Там само. – Спр. 50. – Арк. 3, 4.
⁵³ Там само. – Спр. 2. – Арк. 43.
⁵⁴ Гринько А.І. Вказана праця. – С. 310.
⁵⁵ Держархів Хмельницької області. – Ф.Р. 726. – Оп. 1. – Спр. 55. – Арк. 108.
⁵⁶ Там само. – Спр. 3. – Арк. 54.
⁵⁷ Там само. – Спр. 35. – Арк. 35.
⁵⁸ Там само. – Спр. 55. – Арк. 79.
⁵⁹ Там само.
⁶⁰ Там само. – Арк. 61.
⁶¹ Там само. – Арк. 12.
⁶² Там само. – Спр. 2. – Арк. 14.
⁶³ Там само. – Спр. 55. – Арк. 256.
⁶⁴ Там само. – Спр. 50. – Арк. 8.
⁶⁵ Там само. – Арк. 22.
⁶⁶ Там само. – Арк. 34, 43, 29.
⁶⁷ Там само. – Спр. 2. – Арк. 73.
⁶⁸ Там само. – Спр. 40. – Арк. 12зв.
⁶⁹ Там само. – Спр. 43. – Арк. 24.
⁷⁰ Там само. – Спр. 55. – Арк. 54.
⁷¹ Там само. – Арк. 54зв.

УДК 94(477.86):913

© Назарій Розлуцький (Івано-Франківськ)

ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ВОЄННИХ ДІЙ УПА НА ТЕРИТОРІЇ СТАНІСЛАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розкривається взаємозв'язок географічного та військового аспектів у діяльності УПА на території Станіславської області. Проаналізовано райони області у плані бойових дій УПА та встановлено відділи, які брали в них участь. Визначено залежність бойової активності від географічних чинників.

Ключові слова: Станіславська область, УПА, воєнні дії, географічні аспекти, бій, район, повстанські відділи, курінь, сотня, енкаведисти, територія, окупанти, рейд.

Розлуцький Н.

Географические аспекты боевых действий УПА на территории Станиславской области

В статье раскрывается взаимосвязь географического и военного аспектов в деятельности УПА на территории Станиславской области. Проанализированы районы области в плане боевых действий УПА и установлено отряды, которые принимали в них участие. Обозначено зависимость боевой активности от географических факторов.

Ключевые слова: Станиславская область, УПА, военные действия, географические аспекты, бой, район, повстанческие отряды, курень, сотня, энкаведисты, территория, оккупанты, рейд.

Rozlutskiy N.

The geographic al aspects of UPA military action in Stanislav region

The article reveals the correlation of geographical and military aspects of the UPAs activity in Stanislav region. The areas of the UPAs fighting are analyzed and departments that involved are defined. The dependence of military activity on geographical factors are determined.

Key words: Stanislav region, UPA, military actions, geographical aspects, area, insurgent units, kuren, sotnia, NKVD, territory, occupiers, raid.

Актуальність статті визначається необхідністю узагальнення матеріалів про військову діяльність УПА на території Станіславської області. На сьогоднішній день є небагато публікацій, у яких аналізується географічний аспект бойових дій повстанських загонів. Наша стаття, власне, покликана заповнити цю прогалину, охарактеризувавши терени нашої області у плані військових дій УПА, причому не лише описавши локалізацію проведених повстанцями боїв, а й проаналізувавши, які саме відділи брали в них участь. До уваги автором беруться усі великі бої, сутички і диверсії повстанських загонів, тобто ті, в яких загинуло не менш як 20 людей з однієї сторони, причому сюди включені бої і з радянськими, і з німецькими окупантами. Ці збройні зіткнення відувалися в час, коли Українська Повстанча Армія оперувала великими відділами: куренями і сотнями, тобто в 1943 – 1946 рр. Цим періодом визначаються хронологічні рамки нашої статті. Загалом, локалізувавши місця проведення великих боїв УПА, ми зможемо визначити активність окремих теренів і аналізувати, чим зумовлена така активність; встановивши, які саме загонали брали участь в цих боях, ми зауважимо місця перебування цих загонів. А усі ці аспекти разом дозволять нам зробити висновок про взаємозв'язок географічного і військового аспектів у повстанському русі на території нашої області.